

вах ринкової економіки можуть істотно змінитись попит на деревину окремих порід і сортиментів, ціни на них, поліпшені економічні й технічні аспекти лісокористування, зокрема, віки рубань. Тому в доповнення до узагальнюючого довготермінового розрахунку формування нормального лісу, який може бути орієнтиром, надалі слід кожні чергові 10 років складати детальні ітераційні програми лісокористування, що дасть змогу постійно підвищувати розмір розрахункової лісосіки й одночасно контролювати загальний хід формування нормального лісу.

Середньотерміновий (2001-2050 рр.) прогноз наросування ресурсів стиглої соснової деревини і об'ємів лісокористування в соснових лісах Правобережного Полісся, придатних для експлуатації, підтверджує висновки про можливу значну інтенсифікацію цього процесу. Ресурси стиглої деревини в соснових лісах регіону можуть збільшитись у 3,0-3,5 рази. Відповідно може зрости розрахункова лісосіка головного користування за об'ємом.

Література

1. Гордиенко М.И., Шаблій И.В., Шлапак В.П. Сосна обыкновенная, ее особенности, создание культур, производительность. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.
2. **Короткий** довідник з лісового фонду України (за матеріалами чергового державного обліку лісів України станом на 01.01.96)/ Держ. ком. лісов. госп. України. – К., 1998. – 101 с.
3. **Культури** сосни звичайної в Україні/ М.І. Гордієнко, В.П. Шлапак, А.Ф. Гойчук, В.О. Рибак, В.М. Мауер/ Під ред. Ак. ЛАНУ М.І. Гордієнка. – К.: Либідь, 2002. – 871 с.

УДК 630*187:502.4(477.43/44) Інж. М.Я. Музика¹ – Природний заповідник "Медобори"

КОРИННІ ТА ПОХІДНІ ДЕРЕВОСТАНИ ДІБРОВ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

На прикладі природного заповідника "Медобори" розглядається типологічна структура і таксаційні особливості лісів, аналізуються кількісні та якісні характеристики корінних і похідних деревостанів.

Eng. M.Ya. Muzyka – Natural Reserve "Medobory"

Primary and secondary forests of the West Podillya

Typological structure and taxation peculiarities of forests are viewed on the example of Natural Reserve "Medobory". Qualitative and quantitative characteristics of primary and secondary forests are analysed.

Загальна площа природо-заповідних об'єктів Тернопільської області перевищує 116,5 тис. га, в т.ч. по Західному Поділлі 74,1 тис. га – 63,6 % (П'ятківський, 2003). Площа заповідника "Медобори" – 10521 га, в межах Західного Поділля (основний масив заповідника) – 9521 га, з них 8904,8 га (93,5 %) вкрито лісовою рослинністю. Інші вкриті лісовою рослинністю природоохоронні об'єкти регіону (заказники, заповідні урочища) – 210 га.

¹ Директор Природного заповідника "Медобори", смт. Гримайлів

Природні комплекси Західного Поділля внаслідок довготривалого господарського впливу значно змінені, порушена їх первісна структура, розбалансовані механізми саморегуляції. Особливо істотних змін зазнали ліси, у дібровах корінні повночленні різновікові ценози з домінуванням дуба значною мірою замінені похідними угрупованнями, екологічний потенціал таких угруповань і можливості виявлення ними середовищестабілізаційних функцій обмежені.

Дерева в природному лісі, особливо в молодому віці, розміщуються групами (біогрупами), які формуються під впливом світлового фактора та кореневої конкуренції і поступово стають добре організованою, порівняно стійкою до несприятливих умов системою, здатною витримувати конкуренцію оточуючої рослинності. Вікову структуру деревостану характеризує наявність в ньому дерев різних вікових груп, функціональну структуру екосистеми лісу – форма прямих контактних зв'язків (трофічних, топічних та ін.) і взаємовідносин (обмін речовинами і енергією та ін.) між її компонентами.

Просторова, вікова, функціональна структури насаджень формується протягом тривалого часу і є зовнішнім відображенням умов середовища та результатом складних безперервно змінних в процесі розвитку насадження взаємовідносин (конкуренція, співіснування та ін.) між окремими видами та групами рослин, групами видів та з умовами середовища (екотопом, біотопом та ін.) на конкретному етапі розвитку.

У лісівництві ділянки лісу, однорідні за ґрунтово-гідрологічними та кліматичними умовами, об'єднують поняттям *тип лісу*. До одного типу лісу належать ділянки з різним складом переважаючих порід. Деревостани, більш або менші близькі до складу природного (вирослого без впливу людини) лісу, належать до корінного типу. Деревостани похідного типу утворюються на місці корінних у результаті господарської діяльності людини і дій стихійних сил природи (пожежа, вітровал, лавина та ін.), можуть відрізнятися також за віком, повнотою, продуктивністю і тривалий час утримувати за собою територію.

Корінні (умовно корінні) деревостани мають найбільшу цінність щодо збереження біорізноманіття і генофонду. Г.Ф. Морозов (1926) виділяв у насадженнях постійні та тимчасові типи. Постійні насадження він вважав продуктом умов місцезростання, а тимчасові – результатом втручання людини або стихійних сил природи. Є.В. Алексєєв (цит. за Остапенко та ін., 1998) також розрізняв основні та тимчасові типи насаджень, розглядаючи їх як форми типів лісу. Крім того, він ввів поняття тимчасово-випадкових типів. Тимчасові типи насаджень виникають внаслідок порушеності місцезростань, в результаті чого на місці колишнього лісу змінюється загальний цикл відновлення корінних (основних) типів. Тимчасово-випадкові типи – насадження, які вперше заселяють гірські породи.

На обґрунтованість виділення корінних і похідних типів фітоценозу вказує М.А. Голубець (Голубець та ін., 2003). Збереження та відтворення корінних деревостанів визначає можливість існування всього спектру флори і фауни дібров (включаючи види, що знаходяться під охороною), створює умови для збереження біологічної та генетичної різноманітності.

Територія основного масиву природного заповідника "Медобори" в лісотипологічному відношенні характеризується значною різноманітністю (табл. 1). Тут виділено три трофотопи – субори, сугруди і груди та чотири гіг-ротопи – сухі, свіжі, вологі і сирі. Найбільш поширеними є грудові умови місцезростання (95,57 %). Значно меншу частку лісопокритої площі займають сугруди (4,36 %) і лише невеликими фрагментами представлені субори (0,07 %). Сухі гіг-ротопи займають 0,28 % вкритих лісовою рослинністю земель, свіжі – 77,68 %, вологі – 21,93 % і сирі – 0,11 %.

Загалом на лісопокритій території природного заповідника за лісівничо-екологічною типологією (Погребняк, 1955; Вороб'єв, 1953; Горшенін, Бутейко, 1962) виділено 16 типів лісу. Зокрема, вкриті лісовою рослинністю землі Вікнянського лісництва представлені 12 типами лісу, Городницького лісництва – 10, Краснянського лісництва – 11 (табл. 1).

Табл. 1. Розподіл вкритих лісовою рослинністю земель за типами лісу

№ з/п	Індекс типу лісу	Тип лісу	Площа	
			га	%
1	B ₂ -ДС	Свіжий дубовий субір	6,6	0,07
2	C ₁ -ГД	Суха грабова судіброва	26,0	0,28
3	C ₁ -ДЯ	Сухий дубово-ялиновий сугруд	7,7	0,08
4	C ₂ -ГД	Свіжа грабова судіброва	269,9	2,95
5	C ₂ -Г-бклД	Свіжа грабово-букова судіброва	6,7	0,07
6	C ₂ -Г-ДС	Свіжий грабово-дубово-сосновий сугруд	21,0	0,23
7	C ₃ -ГД	Волога грабова судіброва	68,7	0,75
8	D ₁ -ГД	Суха грабова діброва	284,4	3,12
9	D ₁ -Г-бклД	Суха грабово-букова діброва	6,1	0,06
10	D ₂ -ГБкл	Свіжа грабова бучина	7,1	0,07
11	D ₂ -ГД	Свіжа грабова діброва	4357,5	47,76
12	D ₂ -Г-бклД	Свіжа грабово-букова діброва	2054,9	22,52
13	D ₃ -ГД	Волога грабова діброва	1187,5	13,01
14	D ₃ -Г-бклД	Волога грабово-букова діброва	815,0	8,92
15	D ₄ -ГД	Сира грабова діброва	1,2	0,01
16	D ₄ -Вл (ч)	Сира чорновільшина	92	0,10
Всього			9129,5	100,0

Найбільш поширеними типами лісу є свіжа грабова діброва (47,76 %), свіжа грабово-букова діброва (22,52 %), волога грабова діброва (13,01 %) і волога грабово-букова діброва (8,92 %). Разом вони займають 8414,9 га або 92,21 % лісопокритої площі. На невеликій площі поширені свіжа грабова судіброва (269,9 га, 2,95 %), і суха грабова діброва (84,4 га, 3,12 %). Решта типів лісу займають лише 129,3 га (1,49 %) лісопокритої площі і є нехарактерними для основного масиву природного заповідника.

Аналіз стану деревостанів основного масиву природного заповідника "Медобори" показав, що на значній площі зазначених вище типів лісу відбулася зміна порід. На місці корінних типів деревостанів сформувались похідні деревостани, представлені грабняками, грабняками з горіхом чорним, грабняками з сосною веймутовою, ясеничниками, кленовниками, березняками, паростевими дубняками, дубняками з дуба червоного, бучняками, ялин-

никами, модринниками, яворняками, липняками, топольниками, сосняками, сосняками з дубом червоним, сосняками з сосни австрійської, вільшанниками, акаційниками, осичниками, в'язовниками, вербняками та ін.

Табл. 2. Площа корінних і похідних деревостанів

Лісництво	Деревостани						Разом	
	Похідні			Корінні				
	кількість виділів	площа		кількість виділів	площа			
		га	%		га	%	га	%
Вікнянське	488	1526,1	55,1	288	1243,2	44,9	2769,3	100,0
Городницьке	473	1783,7	63,9	212	1006,9	36,1	2790,6	100,0
Краснянське	436	2195,0	65,6	227	1149,9	34,4	3344,9	100,0
Разом	1397	5504,8	61,8	727	3400,0	38,2	8904,8	100,0

Корінні деревостани основного масиву природного заповідника займають лише 3400,0 га (38,2 %), похідні – 5504,8 га (61,8 %). Найбільшу відносну площу похідні типи деревостанів займають у Краснянському лісництві – 65,6 %, в Городницькому – 63,9 % і найменшу частку у Вікнянському лісництві – 55,1 % (табл. 2).

Необхідно зазначити, що похідні деревостани в заповіднику утворені як аборигенними, так й інтродукованими породами. З аборигенних порід значне поширення в похідних деревостанах мають граб звичайний, ясен звичайний, бук лісовий, береза повисла, осика, явір, клен гостролистий, з інтродукованих – дуб червоний, модрина європейська, горіх чорний, акація біла, сосна Банкса, сосна австрійська, сосна Веймутова, тополя канадська.

Корінні деревостани заповідника всіх типів лісу мають породний склад, більш або менш близький до природного лісу. Основні показники корінного деревостану свіжої грабової діброви Поділля такі: деревостан складний за складом і формою; перший ярус утворює дуб звичайний з домішкою ясена, явора; другий – граб з домішкою липи, клена гостролистого, черешні, в'яза, іноді яблуні та груші; в першому ярусі трапляється осика, часом черешня, рідко береза; підлісок багатий за складом, під зімкнутим наметом розвинутий слабо, або зовсім відсутній; можливе природне поновлення. Корінні деревостани, таким чином, є складною багатоярусною структурою з досить великим набором вимогливих до умов середовища деревних і чагарникових порід. До корінних (умовно корінних) віднесено також деревостани природного і штучного походження, в яких проводились рубання (головного користування, доглядові, санітарні), велась інша лісгосподарська діяльність (випас худоби, рекреація тощо), але деревостани зберегли загальну структуру, близьку до корінних. До похідних віднесено деревостани, в яких відбулася зміна порід, спрощення структури і форми.

За повнотою корінні деревостани основного масиву природного заповідника характеризуються такими показниками: високоповнотні (повнота 0,9-1,0) – 19,28 %, середньоповнотні (повнота 0,6-0,8) – 71,82 %, низькоповнотні (повнота 0,5 і менше) – 8,90 %; відповідно похідні деревостани: 14,47 %, 77,69 %, 7,72 %. Вікову структуру корінних деревостанів відображає такий ряд: I клас віку – 13,68 %, II – 26,93 %, III – 31,91 %, IV – 12,52 %, V –

9,72 %, VI – 4,95 %, VII – 0 %, VIII – 0,29 %; похідних деревостанів: I клас віку – 4,2 %, II – 23,23 %, III – 13,39 %, IV – 37,74 %, V – 18,70 %, VI – 2,17 %, VII – 0,55 %, VIII – 0,02. Наведені дані свідчать про порушеність вікової структури і корінних, і похідних деревостанів. Найбільш поширені тут молодняки та середньовікові насадження. Наочне уявлення про розподіл деревостанів за класами віку дає рис. 1.

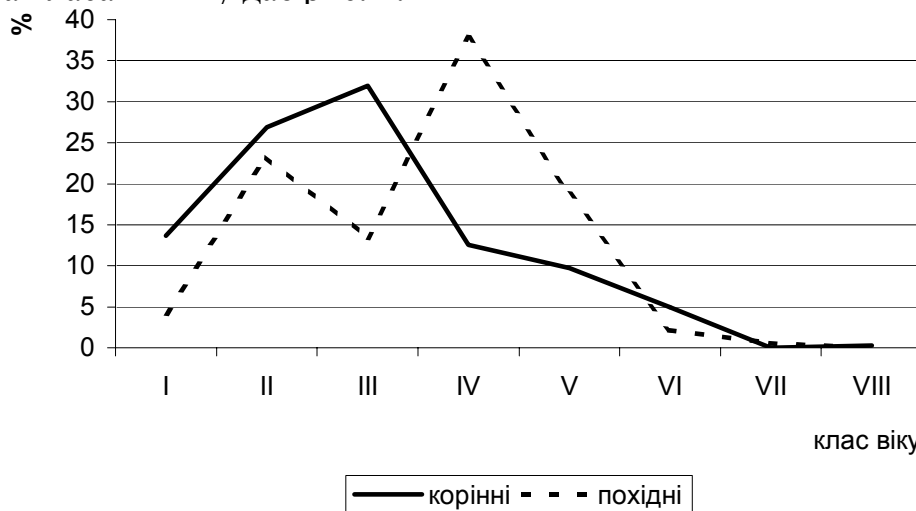

Рис. 1. Розподіл деревостанів основного масиву заповідника за віковими групами

Підводячи підсумки зазначимо, що виявлені характеристики корінних і похідних деревостанів мають використовуватись як базові при плануванні лісівничих заходів з відтворення природних комплексів як в межах природного заповідника "Медобори", так і для інших природоохоронних об'єктів Західного Поділля.

Література

1. Воробьев Д.В. Типы лесов Европейской части СССР. – К: Изд-во АН УССР, 1953. – 452 с.
2. Голубець М.А., Марискевич О.Г., Крак Б.О. та ін. Екологічний потенціал лісових екосистем. – Львів: Поллі, 2003. – 180 с.
3. Горшенин Н.М., Бутейко А.И. Определение типов условий местопроизростания. – Львов: ЛГУ, 1962. – 117 с.
4. Морозов Г.Ф. Учение о лесе. – Л.: Госиздат, 1926. – 368 с.
5. Остапенко Б.Ф., Федець І.П., Пастернак В.П. Типологічна різноманітність лісів України. Зона широколистяних лісів. – Харків, 1998. – 162 с.
6. Погребняк П.С. Основы лесной типологии. – К.: Изд-во АН УССР, 1955. – 455 с.
7. Пятківський І. Сучасний стан мережі природно-заповідного фонду та перспективи її розвитку в Тернопільській області// Роль природно-заповідних територій Поділля та Юри Ойцовської у збереженні біологічного та ландшафтного різноманіття. – Гримайлів, 2003. – С. 87-94.